

УДК: 81'42

DOI 10.33514/1694-7851-2024-1-212-218

Кубанычбекова А. А.

магистрант

И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университети

kubanovaikumush@gmail.com

АНГЛИС ЛИНГВОМАДАНИЯТЫНДАГЫ “ИЙГИЛИК” КОНЦЕПТИ

Аннотация: Концепттер тилде ар кандай ыкмалар аркылуу туюндурулат. Бир эле концепттин вербалдашуусу түрдүү жолдор менен тике жана өтмө маанилер аркылуу, образдуулук ыкма менен ишке ашуусу мүмкүн. Бул макалада ушул маселе “ийгилик” концептинин негизинде көрсөтүлүп берилет. Макаланын максаты - маданияттар аралык байланыш проблемаларын теориялык жактан иштеп чыгуу жана англис тилдик маданияттарынын көз карашынан “ийгилик” концептисин талдоо. Изилдөөнүн максаттарын жана милдеттерин чечүү үчүн системалык-структуралык ыкмалар колдонулган. «Ийгилик» концептисинин түзүмүн жана анын негизги жана перифериялык бирдиктеринин ортосундагы айырмачылыкты изилдөө, ошондой эле «ийгилик» вербалдаштыруу түшүнүгүнө талдоо жүргүзүлөт. Концептке аныктамалар берилет. “Ийгилик” концептисинин бул компоненттери англис элинин дүйнө таанымын чагылдырат жана алардын тарыхы жана маданияты менен байланышкан.

Негизги сөздөр: концепт, ийгилик, маалыматтын жыйындысы, билим, тилдик бирдиктер, вербалдашуу, түрдүү ыкмалар, өтмө маанилер, образдуулук маани.

Кубанычбекова А. А.

магистрант

Кыргызский государственный университет имени И.Арабаева

kubanovaikumush@gmail.com

КОНЦЕПТ “УСПЕХ” В АНГЛИЙСКОЙ ЛИНГВОКУЛЬТУРЕ

Аннотация: В языке концепты дают понятие различными способами. Вербализация одного концепта различными способами в прямом и переносном, образном смысле может выполняться. В этой статье это проблема рассматривается в основе концепта «успех».

Целью исследования является теоретическая разработка проблем межкультурной коммуникации и анализа концепта успех с точки зрения английской лингвокультур. Для решения целей и задач исследования использовались системно-структурные методы. Проводится исследование структуры концепта «успех» и разграничение его ядерных и периферийных единиц, а также анализ вербализирующих концепт «успех». Дается определение понятиям концепта. Несомненно, данные компоненты концепта «успех» отражают мировоззрение английского народа, связаны с его историей и культурой.

Ключевые слова: концепт, успех, совокупность информации, познание, языковые единицы, вербализоваться, различные способы, переносное значение, образном смысле.

Kubanychbekova A. A.

Master's student

Kyrgyz State University named after. I. Arabaev

Bishkek c.

kubanovaikumush@gmail.com

THE CONCEPT OF "SUCCESS" IN ENGLISH LINGUISTIC CULTURE

Abstract: In the language, concepts give a concept in various ways. Verbalization of one concept in various ways in a literal, figurative, figurative sense can be performed: In this article, this problem is considered at the basis of the concept of “success”. The purpose of the study is the theoretical development of problems of intercultural communication and analysis of the concept of success from the point of view of English linguistic cultures. To solve the goals and objectives of the study, system-structural methods were used. A study is carried out of the structure of the concept “success” and the distinction between its core and peripheral units, as well as an analysis of the verbalizing concept “success”. A definition of the concept is given. Undoubtedly, these components of the concept “success” reflect the worldview of the English people and are associated with their history and culture.

Key words: concept, success, body of information, cognition, linguistic units, verbalize, various ways, figurative meaning, figurative sense.

Азыркы тил илиминде адистер көп кайрылган түшүнүктөрдүн бири – концепт түшүнүгү. Концепти лингвофилософиялык изилдөөлөрдүн объектиси катары түшүнүүнүн өнүгүшүнө С.А. Аскольдов-Алексеев, Д.С. Лихачев, Ю.С. Степанов, З.Д. Попова, Г.Г. Слышкин, В.И. Карасик сыяктуу жана башка илимпоздор чоң салым кошушкан. Азыркы тил илиминде концептуалдык изилдөөлөр олуттуу орунду ээлейт.

«Концепт» термини алгач англис тилдүү авторлордун эмгектеринен орус тилине которулуу менен төмөндөгүдөй маанилерди: «conceptual representation» – «семантикалык түшүнүк» («семантическое представление»), «conceptually based» – «семантикалык багыт алган» («семантически ориентированный»), «conceptual dependencies» - «маңыздык байланыштар» («смысловые связи»), ал эми «conceptus» – «маңыздык элементтерди» («смысловые элементы») өз ичине камтый тургандыгы белгиленген [4, 27-б.]

Концепт – сөздүн мааниси менен бирдей, дал келген түшүнүк, экөө – бир эле кубулуш. Логикалык мамиледе жана формада – түшүнүк, ал эми тилдик системада – маани деп каралган тил илиминде жана логикада изилденген терминдер [1].

Когнитивдик ишмердүүлүк – бул мээнин кандайдыр бир нерсени аңдап – туюу процессин, ага байланыштуу адамдын мээсинин маалыматты кабылдоо, аны иштеп чыгаруу (лексикалаштыруу), акыл-эсте сактоомаселелерин изилдөөчү илим. Концепт – элдин ой-пикири, коз карашынын жыйындысынан турган, өз мазмунуна менталдык маалыматты камтыган бирдик [3]

Англис, лексикографиялык булактары боюнча SUCCESS концептинин тилдик жана маданий мүнөздөмөлөрү. Лингвомаданий өзгөчөлүктөрдү аныктоо үчүн лексикографиялык басылмалардын сөздүк жазууларындагы ядролук лексемалардын аныктамаларын талдайбыз.

“Ийгилик” заманбап адамдын дүйнө таанымынын ажырагыс бөлүгү болуп калды. Массалык маалымат каражаттары жашоонун бардык чөйрөлөрүндө – искусстводо, бизнесте, саясатта ийгиликтүү инсандын образын дайыма кайталап турат. Мисалы, Англияда ийгиликтүү белгилүү инсандардын темасында көптөгөн илимий жана публицистикалык макалалар жана китептер басылып чыгат. Көбүнчө мындай басылмалар ийгиликке жетишкен атактуу адамдардын тизмесин берет жана алардын жашоо жолун өнүктүрүү сценарийин сүрөттөйт. Заманбап маалыматтык коомдо экрандын көрүнүшү, коммуникация мейкиндигинде жарнаманын, интернеттин жана гламурдук журналдардын болушу ийгиликтин образы жагынан өзгөчөлөнүүдө. Ушуга байланыштуу социология, философия, психология, лингвистика, лингвокультурология жана маданияттар аралык коммуникация аспектилеринде “ийгилик” феноменине кызыгуу табигый көрүнүш. Белгилүү болгондой, бир маданияттын экинчи маданият менен окшоштугу жалпы адамзаттык түшүнүктөрдүн бирдей эле көрүнүшү менен басымдын айырмасы бар. Эки өлкөнүн тил маданияты, “**ийгилик-success**” негизги идеологиялык категорияларга таандык.

ИЙГИЛИК түшүнүгү ар түрдүү лингвистикалык маданияттарда кеңири таралган түшүнүктөрдүн бири. Ийгилик деген түшүнүктүн этимологиясы “кыймыл, тез умтулуу” дегенди билдирет. Ийгиликке жетүү жана ага жооп берүү ар бир тилде бар болгондуктан, аны универсалдуу түшүнүк катары кароого болот. Бирок бул түшүнүктү түшүнүү жана анын тилде чагылдырылышы ар кандай болушу мүмкүн, бул ИЙГИЛИК түшүнүгүнүн улуттук өзгөчөлүгү жөнүндө айтууга мүмкүндүк берет.

Сөздүктөргө кайрылуу ар кандай концептин негизги жана перифериялык компоненттерин аныктоого мүмкүндүк берет. Ошентип, success америкалык идеологиялык концепциясында BBC English Dictionary (1992); Cambridge International Dictionary of English (1995); The Concise Oxford ылайык жана башка сөздүктөрдө, ядролук маанилери төмөнкүлөр:

- жыйынтык, натыйжа (result, happy outcome);
- аткаруу, бүтүрүү (accomplishment, attainment);
- атактуулук, белгилүү (fame, being known).

Бул концепцияда төмөнкүдөй түшүнүктөр бар:

- жогорку позиция (a high position in something);
- көп акча (a lot of money);
- сыйлоо (respect);
- аракет кылуу (to try to do (efforts));
- суктануу (admiration);

– башкалары: максат, байлык, социалдык абал, ийгилик, адамдарга жаккан нерсе, таасир кылуу, канааттандырырлык түрдө иштөө, ниет кылуу, гүлдөп-өнүгүү, алдыга жылуу, мурастоо).

others: aim, purpose, wealth, social status, luck, something that people like, effect, to work in a satisfactory way, to intend, prosperity, advance, succession).

Longman Exam Dictionary “ийгилик” түшүнүгүнүн мааниси төмөнкүчө берилет:

Success

When you achieve what you want or intend.

When a lot of people like something, buy something, go to see something etc.

When someone achieves a high position in their job, course, sport, in society etc.

When a business a lot of money [2].

Ошентип, америкалык тилдик дүйнө таанымы үчүн «каалаган натыйжага жетүү», «белгилүүлүк» жана «коомдук таануу» маанилери негизги болуп сан

Сүрөт1. Англис тилиндеги success концептиси

Success концептин маанилүү мүнөздөмөлөрү кыймыл (movement) жана байлык (wealth) түшүнүктөрүн камтыйт. Ийгиликти туурасынан (алдыга/артка) же вертикалдуу (өйдө/төмөн) кыймыл катары көрүү коомдо кабыл алынган негизги америкалык баалуулукка жана моралдык мамилелерге шайкеш келет. Мисалы, **good is up (жакшы – жогору), more is up (көбүрөөк–жогору)** деген метафоралар сапатын жогорулатуунун, санын жана интенсивдүүлүгүн жогорулатуунун учурдагы жана терең тамырлашкан маданий жана социалдык артыкчылыктарын чагылдырат. Бул тезис толугу менен төмөнкүдөй туюнтмалар менен ырасталат: **at the top; to climb/rise to the top position; to ride on the crest of the wave; to be at the peak; to come out on to.**

Ийгиликтин бакыт катары вербализациясы бакытты жана кубанычты вертикалдуу жогорудан-төмөн” шкала боюнча баалаган сөздөрдө да чагылдырылат. **I'm feeling up (Маанайым көтөрүлдү); That boosted my spirits (Бул менин маанайымды көтөрдү); My spirits rose (Маанайым көтөрүңкү); You're in high spirits (Маанайым эң жакшы).**

Жетишкендиктин маанисинде ийгилик идеясы success зат атооч менен идиоматикалык туюнтмалар менен туюнтулган: **to make a success** (ийгиликке жетишүү), **little success** / ийгиликсиз, **well-deserved success** (татыктуу ийгилик). Кошумчалай кетсек, англис тилинде, анын америкалык версиясындай эле, жетишкендик мааниси бар көптөгөн этиштер бар: **to achieve, to succeed, to attain, to manage** жана башкалар.

Макал-лакаптар “ийгиликтин” баалуулук негизин концептуалдаштыруунун төмөнкү багыттарын баса белгилейт:

1) ийгиликке жетүү аракетин мактоого татыктуу (*Nothing seek, nothing find; There is always room at the top*);

2) кыйынчылыкка кабылганда багынбайсың (*If at first you don't succeed, try, try, try again; Forsaken by the wind, you must use your oars*);

3) жеңилүүдө оң маани бар – бул келечектеги жеңишке сабак (*Adversity is a touchstone of virtue*);

4) ийгиликтүү жыйынтык максатка жетүү үчүн колдонулган күмөндүү каражаттардан (*The end justifies the means*);

5) ийгиликке умтулуу адекваттуу өзүн-өзү сыйлоого негизделиши керек (*Hasty climbers have sudden falls; Step by step the ladder is ascended*).

«Ийгиликтин материалдык компоненти» деген маанидеги лексикалык топтун өндүрүмдүүлүгү көрсөткөндөй, бакубат жашоо, байлык, экономикалык пайда же пайда алуу Англиянын ийгилигинин жана эң ийгиликтүү инсандын туруктуу компоненттери болуп саналат.

Feature	Description	Example
Achievement Orientation	Success is often seen as achieving goals and objectives.	"He climbed the corporate ladder to great success."
Material Gain	Financial wealth and possessions are frequently associated with success.	"Her success allowed her to buy a mansion."
Individual Focus	Success is often portrayed as a personal accomplishment rather than a collective effort.	"Through hard work, she achieved great success."
Competition	The idea of surpassing others and "winning" is often woven into the concept of success.	"The fierce competition for success can be stressful."
Upward Mobility	Moving up in social status and achieving a higher standard of living is often seen as a marker of success.	"Their success story is an inspiration to many."
Metaphors	Success is frequently described metaphorically using journeys (climbing a ladder), destinations (reaching the top), battles (winning the race), or possessions (having it all).	"He's on the fast track to success."
Work Ethic	Hard work, perseverance, and dedication are highly valued as qualities leading to success.	"Her success is a testament to her tireless work ethic."
Time Pressure	The idea of achieving success quickly and efficiently is sometimes emphasized.	"He became a successful entrepreneur at a young age."

Shifting Values	There's a growing recognition of alternative measures of success, such as work-life balance, personal fulfillment, and contribution to society.	"She found success in pursuing her passion for social work."
------------------------	---	--

Кыргыз менен англис элинин ийгиликтин көптөгөн маанилери окшош. Ар бир маданиятта бул концепт күчтүү моралдык потенциалга ээ, ийгилик – татыктуу максатты акырындык менен ишке ашыруу деген идеяны ачып берет. Ийгилик түшүнүгүнүн маанисиндеги өзгөчөлүктөр, нюанстар, биринчи кезекте, турмуштук артыкчылыктардагы жана баалуулуктардагы айырмачылыктарменен түшүндүрүлөт.

Кыргыз маданиятында ийгилик түшүнүгү көбүнчө үй-бүлө, коомчулук, меймандостук, улууларды сыйлоо сыяктуу баалуулуктарга байланган. Ийгилик адамдын жеке жетишкендиктери же материалдык байлыгы менен гана өлчөнө бербейт, ошондой эле адамдын үй-бүлөсүнүн жана коомчулугунун жыргалчылыгына канчалык салым кошо алгандыгы менен да өлчөнөт. Адаттагыдай эле кыргыз маданиятынын ийгилиги көчмөндөрдүн эгемендүүлүк, күч-кубат жана туруктуулук сыяктуу принциптерин канчалык деңгээлде карманганынан билсе болот. Салттарды сактоо, башкаларга боорукердик жана меймандостук көрсөтүү, үй-бүлө жана достор менен бекем мамиледе болуу көп учурда ийгиликтин маанилүү көрсөткүчү катары каралат. Азыркы кыргыз коомунда ийгилик билим, карьерадагы жетишкендиктер жана финансылык туруктуулук менен да аныкталышы мүмкүн. Бирок, бул контекстте дагы, коомдун жана үй-бүлөнүн баалуулуктары адамдын жалпы ийгилигин аныктоочу маанилүү факторлор бойдон калууда. Жалпысынан алганда, кыргыз маданиятындагы ийгилик түшүнүгү салттуу баалуулуктарды заманбап умтулуулар менен айкалыштырган жана мамилелердин, бүтүндүктүн жана чоң жакшылыкка салым кошуунун маанилүүлүгүн баса белгилеген нюанстуу жана көп кырдуу концепция.

“Success” концептисинин моделин жана анын негизги когнитивдик өзгөчөлүктөрүн бөлүп көрсөтүүгө болот:

- 1) натыйжа, ийгилик, популярдуулук;
- 2) натыйжа, тагдыр, байлык;
- 3) максат, жетишкендиктер.

“Success” концептисин камтыган фразеологиялык бирдиктерди төмөнкү тематикалык топторго бөлүп карасак болот:

- 1) “ийгиликке жетишүү”: more bang for the buck;
- 2) ийгиликке жетишүү мүмкүнчүлүгү : play your ace;
- 3) ийгилик артынан ийгилик: in clover;
- 4) ийгиликтин кесепети: under your belt;
- 5) коомдук таануу катары ийгилик: class act;
- 6) ийгиликтүү жыйынтык: like the cat that got the cream;
- 7) ийгилик жеңиш катары: sweep the board;
- 8) өз аракетинин баасы менен ийгилик: put your hands on;
- 9) максаттуу түрдө ийгиликке жетишүү: fight to the death;
- 10) ийгиликке ээ болуу, популярдуу болуу: to hit the mark;
- 11) өткөн күндөгү ийгилик: have had your day;
- 12) терс маанидеги фразеологизмдер, башкача айтканда, ишке ашпай калуу, ишке ашпай калуу : shoot your bolt.

Success концептиси элдин социалдык-руханий турмушунун улуттук-маданий өзгөчөлүктөрүн, мамилесин, жашоо образын, психологиясын, ошондой эле тарыхый, маданий, экономикалык өнүгүүнүн өзгөчөлүгүн чагылдырат.

Убакыттын өтүшү менен "success" концепти вербализациясы өзгөрүүсүз калган деген тыянак чыгарууга мүмкүндүк берет. Англис тил маданиятында success концепти жалпы тарыхый жактан камтылган маанилик компоненттерге ээ деген жыйынтыкка келдик, атап айтканда: динамикалык компонент (кыймыл, алдыга кыймыл, алдыга умтулуу). ; белгилүү бир окуянын аяктоо компоненти (жыйынтык, натыйжа, максатка жетүү); оң окуянын компоненти (пайда, өсүү, өсүү). Бирок динамикалык компонентте улуттук-маданий бөтөнчөлүгүлүктү да камтыйт.

Колдонулган адабияттар:

1. Лингвистический энциклопедический словарь / под. общ. ред. В.Н. Ярцева. – М.: – Большая рос. энцикл., – 2002. – С. 709.
2. Longman Exam Dictionary/ published by Pearson Esl, L., 2006.
3. Суранчиева М. Б. “Конок” концептинин лингво-когнитивдик анализи//Вестник Кыргызского государственного университета имени И. Арабаева. – Бишкек, – 2019. – №4. – С. 76-81
4. Тильман, Юлия Давидовна Культурные концепты в языковой картине мира Поэзия Ф.И. Тютчева: Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19 – М., – 1999

Рецензент: филология илимдеринин кандидаты, доценттин м.а. Айдыралиева Г.М.